

RANÝ ZÁNİK MĚSTSKÉHO OPEVNĚNÍ V ŽEBRÁKU

Alena Nachtmannová
Vladislav Razím

Městečko Žebrák (okres Beroun) je pozoruhodné několika událostmi, které úzce souvisejí s jeho středověkým opevněním. Roku 1377 těžili královští úředníci kámen na stavbu městských hradeb bezohledně přímo na polích místního faráře, která tím poničili. Když byly hradby postaveny, došlo k dilčím urbanistickým změnám, na něž měšťané rychle zareagovali částečným záborem pozemků stejného faráře. Roku 1532 postihl Žebrák prudký noční požár, kterému na poslední chvíli unikl král Ferdinand I., který zde právě nocoval. Požár způsobil tak vážné poškození městského opevnění, že postupně zaniklo – také v důsledku dalších pohrom – již do konce třicetileté války. Takovýto raný zánik městského opevnění zřejmě nebyl v českých zemích žádnou výjimkou.

Klíčová slova: středověké městské opevnění – stavba a zánik opevnění – král Ferdinand I. – urbanistické změny

Early Termination of the Žebrák Town Walls

The town of Žebrák (Beroun region) is rather noteworthy for several events related to its medieval fortification. In 1377, the royal officials ruthlessly extracted stone for the construction of the town walls from the fields of the local pastor and destroyed them. When the walls were erected, partial urban changes provoked a quick response from the burghers who partly occupied the land of the same pastor. In 1532, Žebrák suffered from a severe night fire and King Ferdinand I., who spent a night there, escaped it at the last minute. The fire – as well as further disasters – caused such substantial damage to the fortification that it fell into disrepair before the end of the Thirty Years' War. Apparently, this type of municipal fortification deterioration was not unusual in the Czech lands.

Keywords: medieval municipal fortification – construction and decline of fortification – King Ferdinand I – urban changes

Základem výzkumu středověkých městských opevnění je snaha o sestavení co nejúplnějšího seznamu měst a městeček, která byla hrazena. Vedle lokalit, kde se dodnes dochovaly větší či menší pozůstatky hradeb, skládá se tento seznam také z lokalit, jejichž obvodové opevnění je doloženo pouze určitými prameny. Některé z těchto informací jsou sporné nebo nedostatečné, a proto je třeba vyčkat případných nových zjištění. Nejen proto je seznam opevněných měst a městeček stále otevřený. Na značný potenciál poukazují zejména lokality, jejichž opevnění je zmíněno v písemných zprávách, zaniklo však relativně brzy, aniž by po sobě zanechalo jednoznačné stopy v terénu i v historických plánech a zobrazeních. To se týká především méně významných městeček, jejichž opevnění měla jen jednodušší formu a neprošla větším vývojem, který by se stal zárukou „nesmazatelnosti“. Lze tak předpokládat stěží odhadnutelný počet sídel, která byla ve středověku hrazena, ale není o nich žádná zpráva ani jiná indicie. Některá z nich ještě mohou být teoreticky identifikována příležitostným archeologickým výzkumem, některá nám však navždy zůstanou skryta.

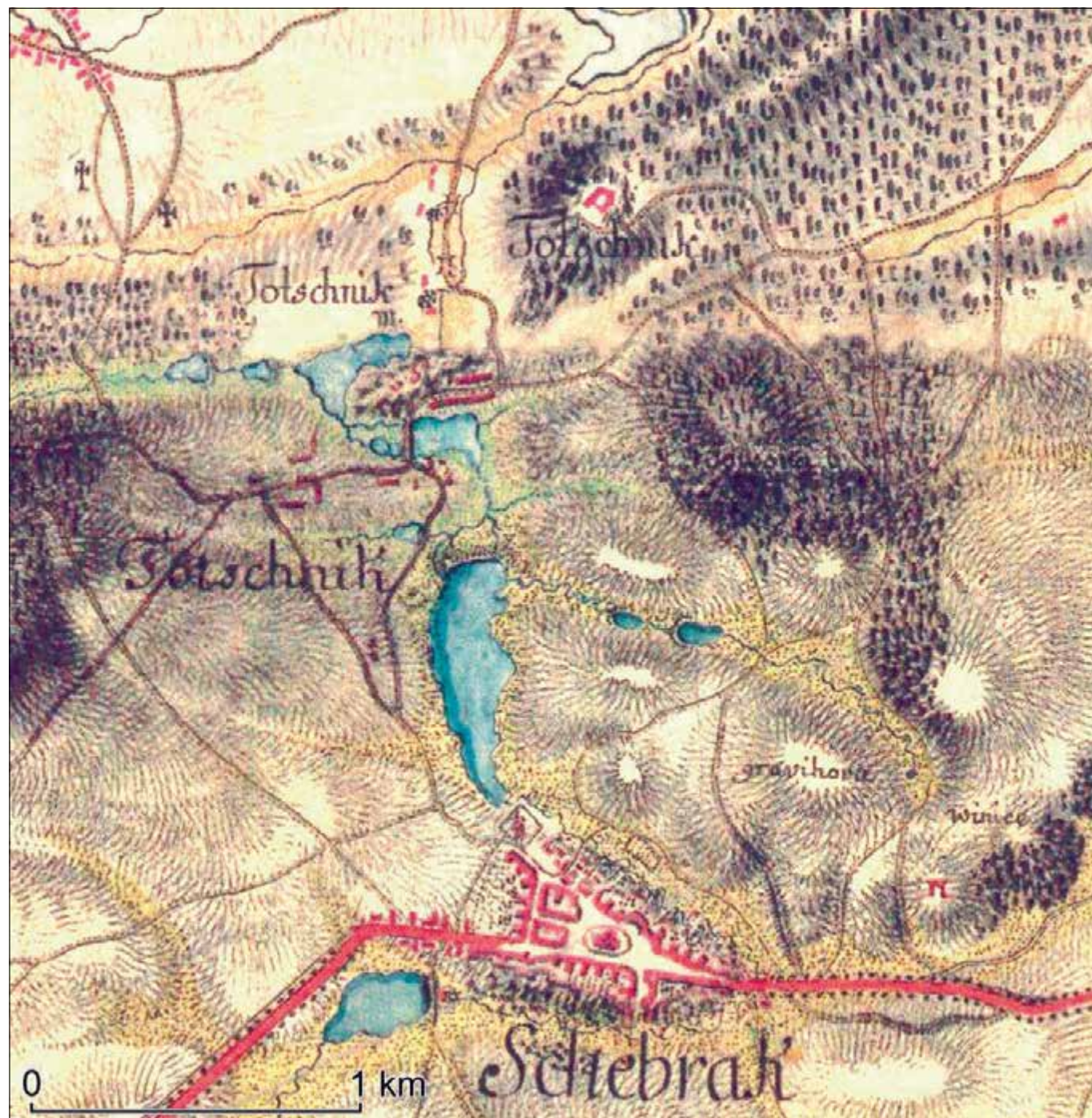
K nejzajímavějším opevněným lokalitám pojednáváné skupiny patří Žebrák (okres Beroun), instruktivní hned z několika hledisek. Vzácně dochované písemné prameny prokazují, že malé město ve významné tranzitní poloze bylo opevněné, ačkoli jsme dnes schopni spolehlivě identifikovat pouze polohu tří bran. Opevnění natolik utrpělo již před polovinou 16. století požárem, že záhy zaniklo a dnes nedokážeme s jistotou určit nejen charakteristiku stavební podoby, ale ani jeho průběh na převážné části obvodu. Ojedinelá a velmi cenná je zpráva k roku 1377 o způsobu a bezohledné „organizaci“ těžby kamene při stavbě městského opevnění. Následující stížnosti snad správně rozumíme tak, že teprve při stavbě hradeb došlo k pevné dislokaci městských bran, kvůli nimž bylo nutno částečně pozměnit dosavadní urbanistické schéma městečka. Na to rychle reagovali měšťané a zabrali ekonomicky výhodnější parcely, opět na úkor farních pozemků. V neposlední řadě je pozoruhodná, přitom takřka neznámá informace, podle níž právě v Žebráku málem přišel o život král Ferdinand I., kterého zřejmě na poslední chvíli vytrhli ze sna a zachránili před uhořením jedné červnové noci 1532. Lze si představit,

že právě obvodové opevnění mohlo úprk před plameny zkomplikovat. Tento vzácně doložený příběh patří k nejpřítažlivějším stránkám historického bádání; ukazuje, jak i zcela místní událost, o níž se dozvídáme náhodně a v druhotné souvislosti, mohla mít osudový dopad celoevropského významu.

O vzniku osady na místě pozdějšího města Žebráku nemáme přesné informace. J. V. Šimák předpokládá,¹⁾ že jméno se vztahovalo původně k návrsí a je starší než město i hrad. Dále se domnívá, že sídlo na místě pozdějšího města vzniklo dříve než hrad, protože jím prochází hlavní cesta směřující od Plzně k Praze, zatímco k hradu z ní odbočuje cesta vedlejší. Pokládá Žebrák za trhovou osadu emfyteuticky vysazenou v místech, kde končil povinný doprovod pro cizí kupce z Plzně přes lesy v okolí Rokycan. Výnos z tohoto doprovodu prodal roku 1325 Jan Lucemburský Petru z Rožmberka za 40 kop českých grošů.²⁾ V osadě se také vybíralo clo z obchodu s dobyt看 hnaným k Praze z Rakous, přenesené roku 1383 do Plzně, kde spadalo do pravomoci místního rychtáře.³⁾

První zmínka o Žebráku jako sídle šlechtice, aniž by bylo možno soudit, kde přesně se sídlo nacházelo a jakého druhu bylo, pochází z roku 1280. Tehdy rychtář a obec města Mostu potvrdili pražskému měšťanu Vobolinovi darování vsi Nemilkova pražskému špitálu křížovníků s červenou hvězdou. V listině se uvádí, že vesnice leží v blízkosti Mostu a dříve náležela Přibyslavovi ze Žebráka.⁴⁾ August Sedláček považuje tohoto Přibyslava za příslušníka rodu Buziců a otce Oldřicha, od něž odvozovali svůj původ páni ze Žebráka a Házmburka.⁵⁾ Domnívá se také, že hrad stál již před rokem 1280, kdy je zmíněná listina datována, ale problém, zda bylo starší zdejší osídlení, či hrad, neřeší.

Ve shodě s teorií J. V. Šimáka o vzniku osady před založením hradu klade D. Menclová vznik hradu na základě studia jeho dispozice na konec 13. století.⁶⁾ Za zakladatele hradu považuje Oldřicha Zajíce, který se jako první soustavně psal ze Žebráka a zemřel roku 1304.⁷⁾ Jeho syn Zbyněk Zajíc ze Žebráka značně rozšířil žebrácké panství o řadu vesnic, které získal od panovníka jako náhradu za zastavení Nižbor.⁸⁾ Zvětšené panství i s hradem pak v roce 1336 směnil s Janem Lucemburským za hrad a panství Budyni. Listina o tomto právním počínu nese datum 21. 1. 1336 a je v ní poprvé Že-

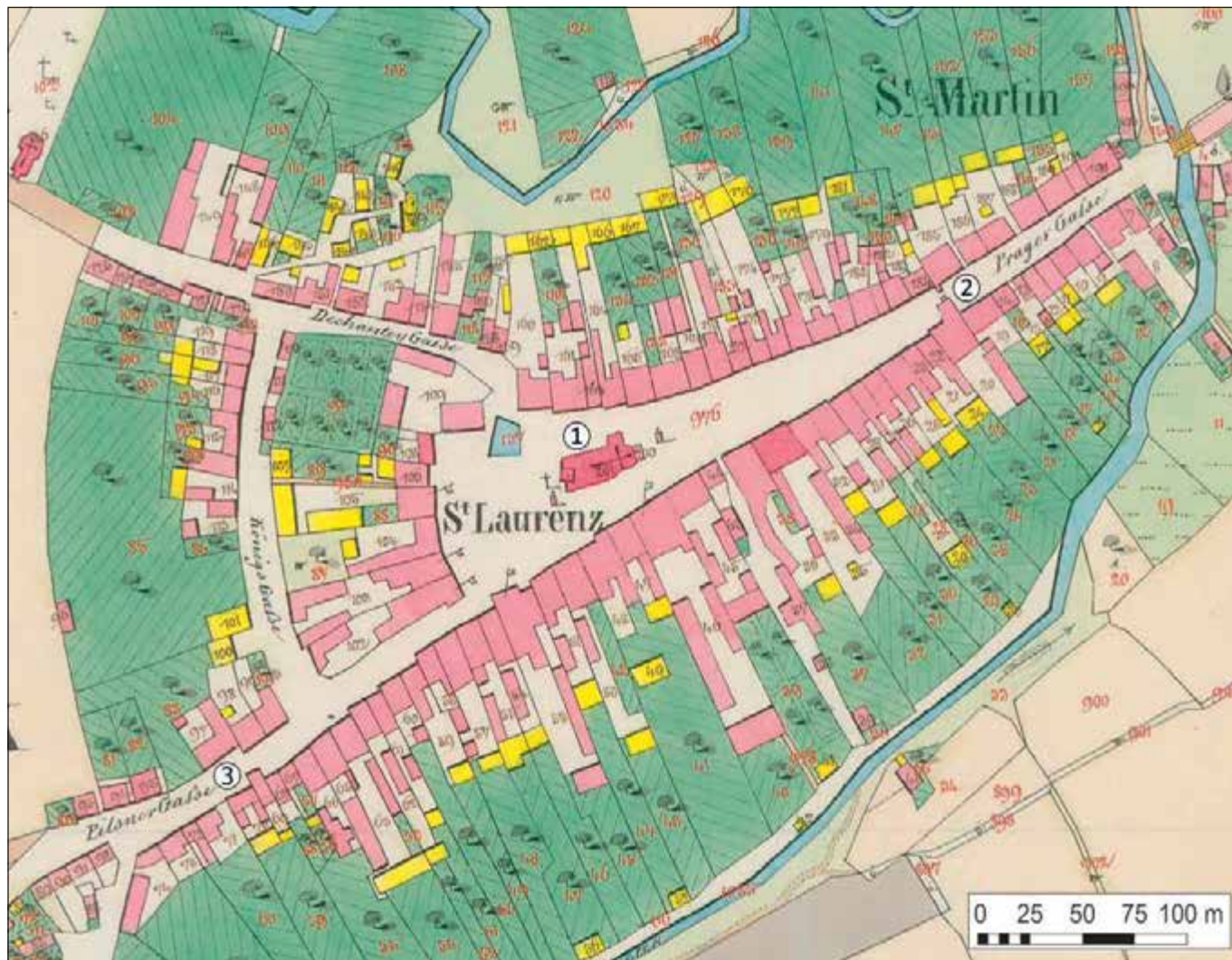

Obr. 1: Žebrák (okres Beroun) na mapě 1. vojenského mapování, 1780–1783. Österreichisches Staatsarchiv, Wien, Kriegsarchiv, mapový list č. 122 a 140. Dole město, nahoře hrad Žebrák (mezi dvěma menšími rybníky v osadě Točnick) a hrad Točnick (vpravo nahoře na konci ostrohu; reprodukce Laboratoř geoinformatiky Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem a Ministerstvo životního prostředí ČR).

brák uveden jako hrad a městečko („castro suo Mendico ac opido Mendico dictis”).⁹⁾ Poté patřily hrad i městečko do královského majetku, pouze v letech 1341–1349 připadly bratru Karla IV. Janu Jindřichovi. Ten nechal přestavět údajně velmi zchátralý hrad a obnovit hradní kapli sv. Apolináře a sv. Markéty, ale o tom, že by věnoval nějakou péči rozvoji městečka, nemáme zprávy.¹⁰⁾

Karel IV. ve svém nerealizovaném zákoníku Maiestas Carolina zahrnul Žebrák mezi královské hrady, které mohly být zastavovány, popř. zapsány jako věno královny, či královských dcer. Zástava však byla povolena pouze na deset let, pokud byl hrad zapsán jako věno, mělo se tak dít pouze po dobu života obvěněné dámy. Poté měl být hrad opět navrácen do královského majetku.¹¹⁾

K zástavě došlo minimálně v průběhu 70. let 14. století, kdy byl držitelem hradu a panství Petr z Vartenberka na Kostě. Ten také nechal městečko opevnit hradbami, přičemž byla, jak jsme již naznačili výše, alespoň částečně změněna i vnitřní dispozice města. Dozvídáme se o tom z vizitačního protokolu pražského arcijáhna Pavla z Janovic z roku 1379. Při vizitaci si totiž místní farář stěžoval, že před dvěma roky (tedy roku 1377) „Zachariáš, tehdy purkrabí na hradě Žebráku, a Petr, písař tamtéž, z příkazu Petra z Kostě, jak říkali, lámali kámen na farních polích na stavbu městských zdí v Žebráku, přičemž tam udělali příkopy a lomy a zřídili veřejné cesty vedoucí přes pole řečeného kostela, čímž tato pole poškodili a naprosto zničili.“ Dále si stěžoval i na žebračské měšťany, „kteří prodali své domy ve městě a staví si nové na veřejné

Obr. 2: Město Žebrák na tzv. císařském otisku mapy stabilního katastru, 1840, Ústřední archiv zeměměřictví a katastru. 1 – městský kostel sv. Vavřince; 2 – Pražská brána; 3 – místo západní brány (k tisku obě mapy upravil J. Marounek).

cestě, která po dlouhou dobu vedla přes řečené město, a udělali si novou veřejnou cestu přes pozemek domu faráře a některé části svých domů založili na tomto pozemku.“ Zdůrazněme, že v tomto zápise se poprvé zmiňuje Žebrák jako město (*civitas*), nikoliv jako městečko (*oppidum*), přestože oficiální ho povýšení se mu dostalo až v roce 1396.¹²⁾

Žebrák patřil mezi oblíbená místa Václava IV., který sem zajížděl od počátku své vlády. D. Menclová se domnívala, že mu hrad sloužil především jako zastávka při cestách do říše, stejně jako Karlu IV.¹³⁾ Itinerář Václava IV. však jasně ukazuje, že zde trávil mnohem více času, než jen krátké cestovní zastávky. Obliba zdejší krajiny byla pak bezesporu jedním z důvodů výstavby hradu Točnicka. Pokud můžeme soudit podle počtu a datace listin vydaných na obou hradech, dělil král i po vybudování Točnicku pozornost prakticky rovným dílem mezi obě sídla.¹⁴⁾

Časté pobyty panovníka byly výhodné i pro obyvatele městečka Žebráku, kterým Václav IV. udělil 7. ledna 1396 privilegium, jímž povýšil někdejší městečko Žebrák na město s právy sousedního Berouna. Součástí privilegia bylo dále právo týdenního trhu, odúmrti a svobodného odkazu a také právo hrdelní. V listině se přímo uvádí, že panovník „větší má péči o rozmnožení a rozšíření jich (Žebráckých) dobrého a užitečného, v jejichž domích jako domácí obývajíce skrze časté přejezdy veselou utěšeností naše dny trávíli jsme...“¹⁵⁾ Nabízí se možnost, že zmíněná formulace naráží na rok 1395, kdy podle D. Menclové hrad Žebrák vyhořel a panovník zde tedy nemohl po nějaký čas pobývat.¹⁶⁾ Příležitostí navštívit měšťanské domy

a strávit zde den ve „veselé utěšenosti“ bylo však nepochybně mnohem více. Naskytá se nám tu velmi zřetelně způsob, jakým bylo možno ve středověku dosáhnout privilegia, či jiné výhody od panovníka. Častý osobní kontakt s ním a dobré vztahy mohly znamenat značnou výhodu při udělení privilegií, či jiných benefitů.

Rozkvět města, podnícený jeho povýšením i častými pobyty panovníka a jeho doprovodu na nedalekých hradech, byl razantně ukončen roku 1425. Na počátku května tohoto roku se husitské vojsko po tři dny pokoušelo dobýt hrady Žebrák a Točnick. Po neúspěchu vypálilo města Žebrák a Hořovice.¹⁷⁾

Zástavním pánem obou hradů a panství byl roku 1421 Erkinger ze Seinsheimu, který zřejmě ještě v témže roce panství předal jako záruku smlouvy svého syna Heřmana s Eliškou z Kolovrat bratrům Bedřichovi a Hanušovi z Kolovrat.¹⁸⁾ Ti jsou jako držitelé panství doloženi poprvé již 7. července 1421, když podávali kněze ke kostelu v Cerhovicích.¹⁹⁾ V dalších letech se jako patronátní pán kostelů na panství zmiňuje již pouze Hanuš z Kolovrat, jenž v roce 1430 dosazoval kněze do Zdic a v roce 1434 přímo k farnímu kostelu v Žebráku. V prvním případě je uveden jako seděním na Žebráce, ve druhém však seděním na Krašově.²⁰⁾

Podle A. Sedláčka však panství v roce 1427 drželi Habart z Adlaru a Hanuš Kaplíř ze Sulevic.²¹⁾ Pokud tomu tak skutečně bylo, jednalo se pouze o krátkodobou držbu podmíněnou zřejmě tehdejší válečnou situací. V každém případě je Hanuš z Kolovrat doložen jako držitel žebráckého panství nejen v le-

tech 1430 a 1433, jak už jsme uvedli, ale zejména roku 1437. Tehdy jemu a jeho synovci Jindřichovi z Kolovrat zapsal císař Zikmund hrady Žebrák a Točnick s celým panstvím a panství Dobříš jako náhradu za půjčku ve výši 7200 zl. a 500 kop českých grošů.²²⁾ Od stejnojmenného syna Hanuše z Kolovrat vyplatil v roce 1461 žebrácké panství Jiří Poděbrad, který je následně předal svým synům a později Bedřichovi ze Šumburka. Po roce 1484 se jako zástavní majitel připomíná Burian z Gutštejna a po roce 1487 jeho syn Kryštof.²³⁾

Roku 1509 se oba hrady s panstvím dostaly opět do královského majetku, aby byly roku 1523 znovu zastaveny, tentokrát Janovi staršímu z Vartenberka a Dubé, který je následně v roce 1534 vyměnil s Volfem starším Krajířem z Krajku za Hrubý Rohozec. Volf Krajíř je roku 1544 postoupil Janu mladšímu z Valdštejna, od něhož koupil panství roku 1552 Jan starší Popel z Lobkovic. V rodě Lobkoviců se pak panství dědilo až do roku 1595, kdy mělo připadnout Ladislavu a Jiřímu z Lobkovic, ale pro jejich vzpouru proti králi byly všechny jejich majetky zabaveny. Točnické panství s hradem Točnickem, zříceninou Žebráka, městem Žebrákem a přilehlými vesnicemi spadalo nadále (s výjimkou dvacetiletého zastavení na počátku 18. století) pod českou komoru a bylo připojeno k panství královskému.²⁴⁾

O městě Žebráku máme po celé období jen minimum zpráv. Zcela mimořádné informace jsou však obsaženy v supplice, kterou rada a obec města Žebráku adresovaly v roce 1608 panovníkovi. Obracely se na Rudolfa II. o pomoc po katastrofálním požáru, který město postihl v červenci tohoto roku. Měšťané doufali, že jim král odpustí placení daní a dávek, aby tyto peníze mohli využít na obnovu města, kde shořelo 39 domů a také „*chrám Páně, věže kostelní se zvony, hodnami a i jinejší malejšími i velikejšími klenoty zádušními, s farou, s školou, rathauz, brány, pivovar, sladovny, krámy masný i chlebový i jiná mnohá stavení nakonec pokaženo a z gruntu vyvráceno jest.*“ Svou žádost podložili připomínkou jiného katastrofálního požáru, který se odehrál v roce 1532 a z nějž se město dosud zcela nezotavilo. Dovolili si připomenout, že tehdy požár vznikl při návštěvě Rudolfova děda císaře Ferdinanda I. ve městě, a vlastně vinou jeho štolbů: „*....když jesti do města Žebráka, obce naší, za milých předků našich, i se vším slavným dvorem svým přijeti a přes noc zůstatí ráčil, tu skrze nešťastnou příhodu ohně nešetrností nějakých marštalířův J. M. C. vzniklého, jest obec naše všecka, jak předně chrám Páně se všemi klenoty, s ozdobami a okrasami svými, s farou, školou, rathauz, brány, věže, zdi městský i všelijaká jiná stavení a in summa všecko město i s předměstími z gruntu od ohně zkaženo a vyvráceno jest, tak že sotva J. M. C. pána děda J. M. C. nejmilejšího za město mezi vinice v prostěradlích vynesli.*“ Obyvatelům Žebráku se za více než 70 let nepodařilo navrátit k původnímu rozkvětu, takže, jak ve své supplice zdůrazňovali, jejich město „*až posavád mnohá stavení zádušním i obecním v zarytinách a rumích ležice a ani předkův našich i nás hlavy své pozdvihnouti nemohouce, naříká a lká. Vinice pak okolo města, na kteréž J. M. C. vyneseti býti ráčil, v pustotiny a porostliny proměněny jsou.*“²⁵⁾

Rudolf II. žádost vyslyšel a mandátem z 28. ledna 1609 daroval Žebřáckým „*jako pomoc na vystavění chrámu Božího, školy, rathauzu, bran a jiných věcí obecních.*“ 200 kop míšeňských grošů z důchodu točnického panství. Kromě toho odpustil městu na tři roky placení posudného, domovní daně, varného a daně ze šenku vína. Nepohořelí sousedé měli daně platit dál, ale k rukám městské obce, která jich měla využít na

opravu města. K témuž účelu směla využít i sirotčích peněz, pokud neměly být právě vyplaceny sirotkům.²⁶⁾

Neštěstí, při němž málem zahynul Ferdinand I., zachytil ve svých pamětech také Mikuláš Dačický z Heslova. Podle něj byl panovník tehdy na cestě z Prahy, když se 8. června zastavil na nocleh v Žebráku. „*I zapálilo se tam a hořelo, že král sotva z toho ohně vyšel. A shořelo mu tu něco klenotů, koní, mezků i lidí. Odjížděje odtud promluvil: „O pessime mendace, tota me nocte turbasti“* (Ó přespátný žebřáku, celou noc jsi mne znepokojoval).²⁷⁾ Z tohoto pramene také čerpal A. Sedláček²⁸⁾ a zřejmě i další autoři,²⁹⁾ kteří pochybovali, zda hořelo na hradě nebo ve městě. Suplika obyvatel Žebřáku však nedovoluje v této věci žádné pochyby. Ze znění mandátu z roku 1609 lze soudit, že po požáru v roce 1532 již nedošlo k rekonstrukci obvodového opevnění, ale město si ponechalo pouze brány.

Obnova města zřejmě nepokračovala nijak rychle, protože městská rada žádala o další úlevu na daních znovu roku 1611. V této supplice se uvádí, že se dosud nepodařilo vybudovat třetinu vyhořelých domů, většinu obecních stavení a kostel, roku 1610 byla navíc neúroda, takže se město dostalo do finančních potíží. Velmi také utrpělo vpádem pasovských, kteří vyloupili domy a ukradli, nebo pobili dobytek. Ani úleva na daních poskytnutá městu na základě této suppliky roku 1612 mu příliš nepomohla a městská rada tedy žádala o prominutí dávek znovu roku 1616.³⁰⁾

Než stačilo město dokončit svou obnovu, začala válka, která dílo zkázy dokonala. Město, ležící na důležité cestě z Prahy do Plzně a dál k zemské hranici, trpělo neustálými „*durchcuky*“, bylo několikrát vypáleno a vyloupeno. Městská obec žádala v letech 1623, 1630, 1634 a 1642 opakovaně o úlevu na platech a berních do královské komory. I když musíme počítat s jistou nadsázkou, působí líčení situace města v těchto supplikách velmi pesimisticky. Měšťané většinou píší, že „*zádušní, obecní i sousedská stavení od množství let v rumích a řícinách dosavad leží*“. Sami sebe pak označují jako „*nanejvětš zchuzené, že dokonce mnozí ani chleba ... nemajíce k chudobě, nouzi, bídě a psotě ... přivedeni jsme*“.³¹⁾

Nejhůře bylo město postiženo drancováním švédského vojska v roce 1634. Tehdy byl vyloupen a poničen farní chrám, městské domy, vojáci pobili řadu měšťanů a vykradli dokonce i hroby na městském hřbitově, kam obyvatelé Žebřáku ukryli své cennosti. Po této události čítalo město prý už jen 22 sou-
sedů.³²⁾

Někdy v této době pravděpodobně definitivně zanikly zbytky opevnění, zničeného několika požáry a dlouhodobě neopravované. V žádosti české komoře z 30. ledna 1647 o osvobození od sbírky desátého mandelu a od stálých průjezdů vojska píše purkmistr a rada města Žebřáka, že „*měšťané zůstávají ve městě pohořalém a otevřeném*“.³³⁾ Někakou dobu zřejmě ještě přečkaly městské brány, již první vojenské mapování je však neregistruje. Dnes lze přesně určit jen polohu Pražské brány na východní straně.³⁴⁾

Tato práce vznikla v rámci plnění výzkumného cíle NPÚ Nemovité památky v ČR, financovaného z institucionální podpory Ministerstva kultury ČR na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace.

PhDr. Alena Nachtmannová, Ph.D. (nachtmannova.alena@npu.cz) – PhDr. Vladislav Razím (razim.vladislav@npu.cz): Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště středních Čech v Praze, Sabinova 373/5, Praha 3

POZNÁMKY

1. J. V. Šimák, České dějiny I/5. Středověká kolonisace v zemích českých. Praha 1938, s. 987–988. K dějinám Žebráku *J. Muk – O. Novosadová*, Hrad Žebrák. Stavebně historický průzkum. SÚRPMO Praha 1974, rkp. (uloženo v archivu NPÚ ÚOP SČ v Praze).
2. J. Emler ed., Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae (dále jen RBM) III. Praha 1890, č. 1148, s. 446.
3. J. Čelakovský ed., Codex iuris municipalis (dále jen CIM) II. Praha 1895, č. 580, s. 741.
4. J. Emler ed., RBM II. Praha 1882, č. 2710, s. 1185.
5. A. Sedláček, Hrady, zámky a tvrze Království českého VI. Podbrdsko. Praha 1995 (reprint vydání z roku 1889), s. 148.
6. D. Menclová, Žebrák a Točnick. Státní hrady a okolí. Praha mezi 1956 a 1958, s. 5–6; *táž.*, České hrady I. Praha 1972, s. 334–335.
7. A. Sedláček, o. c. v pozn. 5, s. 148.
8. Tamtéž.
9. J. Emler ed., RBM IV. Praha 1892, č. 265, s. 106; srov. R. Šimůnek, Územní a rezidenční strategie české šlechty ve středověku. Doména Zajíců z Házmburka, Historická geografie 46/1, 2020, s. 7–71.
10. A. Sedláček, o. c. v pozn. 5, s. 149 a D. Menclová, Žebrák a Točnick, o. c. v pozn. 6, s. 2.
11. Maestas Carolina, in: H. Jireček ed., Codex iuris bohemicus II/2. Praha 1870, s. 115–116.
12. „... dicit, quod in festo sancti Procopii proxime preterito elapsi sunt duo anni, sicut Zacharias, tunc temporis purgavius castri in Mendico, et Petrus, notarius ibidem, ex mandato domini Petri de Kost, ut ipsi dicebant, in campis ecclesie fecerunt fodere lapides pro parando muro civitatis in Mendico, quos fossos et fractos fecerunt deduci per agros dicte ecclesie vias publicas faciendo et sue ecclesie campos destruerundo et totaliter anichilando. Item dicit, quod cives dicte civitatis venditis domibus propriis in civitate construunt ipsis domos de novo in strata publica, que a longo tempore ducebat per civitatem predictam, viam aliam publicam per aream domus plebani faciunt et fecerunt et aliqui etiam partes domorum suarum super aream locaverunt...“. I. Hlaváček – Z. Hledíková edd., Protocollum visitationis archidiaconatus Pragensis annis 1379–1382 per Paulum de Janowicz archidiaconum Pragensem factae. Praha 1973, s. 138.
13. D. Menclová, České hrady II. Praha 1972, s. 152–155.
14. I. Hlaváček, Studie k diplomatice Václava IV. 4. Itinerář krále Václava IV. (1361–1419), Československý časopis historický 1962, č. 1, s. 64–94, zde s. 66–68.
15. A. Haas ed., CIM IV/1. Praha 1960, č. 152, s. 224–225, citace ze s. 224.
16. D. Menclová, o. c. v pozn. 13, s. 155.
17. Bartošek z Drahonice, Kronika, in: I. Hlaváček ed., Ze zpráv a kronik doby husitské. Praha 1981, s. 234.
18. A. Sedláček, o. c. v pozn. 5, s. 155–156.
19. J. Emler ed., Libri confirmationum VIII–X. Praha 1889, s. 4.
20. Tamtéž, s. 158, 230.
21. A. Sedláček, o. c. v pozn. 5, s. 156.
22. F. Palacký ed., Archiv český II. Praha 1842, č. 525, s. 450.
23. A. Sedláček, o. c. v pozn. 5, s. 158.
24. Tamtéž, s. 159–164. L. Vorel, Královské hrady Žebrák a Točnick: Historická upomínka. Žebrák 1889, s. 25–33.
25. Národní archiv (dále jen NA), Stará manipulace (dále jen SM), inv. č. 4174, sig. Z 20/8, kart. 2593.
26. Tamtéž.
27. Mikuláš Dačický z Heslova, Paměti (s úvodem Josefa Janáčka), J. Mikulec ed. Praha 1996, s. 97 a 300.
28. A. Sedláček, o. c. v pozn. 5, s. 159.
29. J. Pelant, Vyobrazení měst Plzně, Rokycan, Berouna a hradů Radyně, Žebráka, Točnicka a Křivokláta na vedutách Mathiase Gerunga z roku 1536, in: Západočeský sborník historický 7, 2001, s. 160–161. Také T. Durdík se zmiňuje o požáru z roku 1532, který znamenal zkázu hradu, jenž už pak nebyl nikdy obnoven (T. Durdík, Ilustrovaná encyklopedie českých hradů. Praha 2009, s. 641).
30. NA, o. c. v pozn. 25.
31. Tamtéž.
32. NA, SM, inv. č. 2702, sig. P 106/Ž/6, kart. 1814.
33. V. Líba ed., Prameny k dějinám třicetileté války VIII (1646–1648). Praha 1951, s. 143.
34. V. Razím, Středověká opevnění českých měst. Díl 2 – Katalog Čechy. Praha 2020, sv. 2., s. 1069–1070.

PRAMENY A LITERATURA

Prameny nevydané

Národní archiv (NA)
Stará manipulace, inv. č. 4174, sig. Z 20/8, kart. 2593.
Stará manipulace, inv. č. 2702, sig. P 106/Ž/6, kart. 1814.

Prameny vydané

AČ II: Archiv český II. F. Palacký ed., Praha 1842.
CIM II: Codex iuris municipalis II. J. Čelakovský ed., Praha 1895.
CIM IV/1: Codex iuris municipalis IV/1. A. Haas ed., Praha 1960.
LC VIII–X: Libri confirmationum VIII–X. J. Emler ed., Praha 1889.
RBM II: Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae II. J. Emler ed., Praha 1882.
RBM III: Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae III. J. Emler ed., Praha 1890.
RBM IV: Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae IV. J. Emler ed., Praha 1892.
Bartošek z Drahonice, Kronika, in: Ze zpráv a kronik doby husitské. I. Hlaváček ed., Praha 1981.
Maestas Carolina, in: H. Jireček ed., Codex iuris bohemicus II/2. Praha 1870, s. 100–197.
Mikuláš Dačický z Heslova, Paměti (s úvodem Josefa Janáčka). J. Mikulec ed., Praha 1996.
Prameny k dějinám třicetileté války VIII (1646–1648). V. Líba ed., Praha 1951.
Protocollum visitationis archidiaconatus Pragensis annis 1379–1382 per Paulum de Janowicz archidiaconum Pragensem factae. I. Hlaváček – Z. Hledíková edd., Praha 1973.
Studie využila databázi Czech Medieval Sources online, kterou poskytuje výzkumná infrastruktura LINDAT/CLARIAH-CZ (<https://lindat.cz>) podporovaná MŠMT ČR (projekt č. LM2018101).

Literatura

T. Durdík, Ilustrovaná encyklopedie českých hradů. Praha 2009.
I. Hlaváček, Studie k diplomatice Václava IV. 4. Itinerář krále Václava IV. (1361–1419), Československý časopis historický 1962, č. 1, s. 64–94.
D. Menclová, Žebrák a Točnick. Státní hrady a okolí. Praha mezi 1956 a 1958.
D. Menclová, České hrady I. Praha 1972.
D. Menclová, České hrady II. Praha 1972.
J. Muk – O. Novosadová, Hrad Žebrák. Stavebně historický průzkum. SÚRPMO Praha 1974, rkp. (uloženo v archivu NPÚ ÚOP SČ v Praze).
J. Pelant, Vyobrazení měst Plzně, Rokycan, Berouna a hradů Radyně, Žebráka, Točnicka a Křivokláta na vedutách Mathiase Gerunga z roku 1536, in: Západočeský sborník historický 7, 2001, s. 160–161.
V. Razím, Středověká opevnění českých měst. Díl 2/sv. 2 – Katalog Čechy. Praha 2020.
A. Sedláček, Hrady, zámky a tvrze Království českého VI. Podbrdsko. Praha 1995 (reprint vydání z roku 1889).
J. V. Šimák, České dějiny I/5. Středověká kolonisace v zemích českých. Praha 1938.
R. Šimůnek, Územní a rezidenční strategie české šlechty ve středověku. Doména Zajíců z Házmburka, Historická geografie 46/1, 2020, s. 7–71.
L. Vorel, Královské hrady Žebrák a Točnick: Historická upomínka. Žebrák 1889.

Das frühe Verschwinden der Stadtbefestigung in Žebrák

Das Städtchen Žebrák (Bez. Beroun) ist durch mehrere Ereignisse bemerkenswert, die eng mit ihrer Befestigung zusammenhängen. Die königlichen Beamten brachen im Jahr 1377 rücksichtslos den Baustein für die Stadtmauer bereits auf dem Acker des Stadtpfarrers, den sie dadurch beschädigten. Nachdem die Stadtmauern erbaut worden waren, sind einige heute nicht näher identifizierbare städtebauliche Änderungen geschehen; die Stadtbürger haben laut einer weiteren schriftlichen Nachricht in einer schnellen Reaktion Teil der Grundstücke desselben Pfarrers beschlagnahmt. Dieses bemerkenswerte Ereignis hing offenbar damit zusammen, dass die Stadttore erst mit dem Bau der Stadtmauer erbaut wurden, und ihre Situierung unterschied sich etwas vom älteren Straßenschema der Stadt. Im Jahre 1532 hat die Stadt Žebrák ein vernichtender Nachtbrand betroffen, vor dem der bereits in der Stadt übernachtende Kaiser Ferdinand I. im letzten Augenblick gerettet worden ist; wörtlich wurde er laut einer späteren Nachricht „in Betttüchern“ außerhalb der Stadt hinausgetragen.

Der Brand hatte so schwere Schäden an der Stadtbefestigung verursacht, dass sie schrittweise – auch infolge weiterer Plagen – schon

bis Ende des Dreißigjährigen Kriegs verschwand. Ein so frühes Verschwinden einer Stadtbefestigung stellte in den böhmischen Ländern offenbar keine große Ausnahme dar.

Abb. 1: Žebrák (Bez. Beroun), Ausschnitt der Mappe der I. Militärmappierung, 1780–1783. Österreichisches Staatsarchiv Wien, Kriegssarchiv, Blatt 122, 140; Reproduktion: Geoinformatik-Laboratorium der Jan-Evangelista-Purkyně-Universität Ústí nad Labem (Aussig a. d. Elbe) und Umweltministerium der Tschechischen Republik. Unten die Stadt, oben die Burgen Žebrák (zwischen zwei kleineren Teichen in der Ortschaft Točník) und Točník (rechts oben am Ende der Felsenzone).

Abb. 2: Stadt Žebrák, sog. Pflichtabdruck der Mappe des Stablen Katasters, 1840, Zentralarchiv von Geodäsie und Kataster Prag: 1 – Stadtkirche St. Laurenz; 2 – Prager Tor; 3 – Stelle des westlichen Tors (Druckgestaltung beider Karten J. Marounek).